

**РІШЕННЯ РАЗОВОЇ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ВЧЕНОЇ РАДИ
ДФ 58.053.040 ПРО ПРИСУДЖЕННЯ СТУПЕНЯ ДОКТОРА
ФІЛОСОФІЇ**

Разова спеціалізована вчена рада ДФ 58.053.040 Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України, м. Тернопіль, прийняла рішення про присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» на підставі прилюдного захисту дисертації «Діяльність радянських органів державної безпеки в Тернопільській області (1944–1953 рр.)» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

12 січня 2024 року.

Пирожин Роман Васильович, 1994 року народження, громадянин України, освіта вища: закінчив Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка у 2018 році, за спеціальністю «Середня освіта (Історія)», кваліфікація – викладач історії (диплом М18 № 092587).

З 2018 року – аспірант кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

З 2020 по 2022 рік працював на посаді консультанта в АТ КБ «Приватбанк».

З 2022 р. по теперішній час начальник Служби інформаційно-комп'ютерного та технічного забезпечення Державного закладу післядипломної освіти «Тернопільський регіональний центр підвищення кваліфікації».

Дисертацію виконано у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка.

Науковий керівник:

Москалюк Микола Миколайович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Здобувач має 10 публікацій, 4 із яких – у наукових фахових виданнях України, 1 – наукометричній базі даних категорії А (web of science), 5 – матеріали всеукраїнських та міжнародних наукових конференцій.

1. Пирожин Р. В. Проступки та покарання працівників районних та міських відділень НКДБ-МДБ в Тернопільській обл. у 1944–1948 рр. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Історичні науки»*. 2019. Т. 30. № 4. С. 51–57.
2. Пирожин Р. В. Штатний розпис та особовий склад Козівського та Козлівського районних відділень НКДБ-МДБ в Тернопільській обл. у 1944-1950 рр. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні відносини»*. 2019. № 6. С. 12–17.
3. Пирожин Р. В. Заслуги та винагородження працівників районних та міських відділень НКДБ-МДБ в Тернопільській обл. у 1945–1948 рр. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Історія»*. 2020. № 2(145). С. 70-73.
4. Москалюк М. М., Пирожин Р. В. Навчання та підвищення кваліфікації працівників НКДБ-МДБ Тернопільської обл. у 1945–1948 рр. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету: збірник наукових праць. Серія: Історичні науки*. Ізмаїл, 2021. Вип. 52. 220. С. 138–145.

5. Москалюк М. М., Пирожин Р. В. Структура та комплектація адміністративно-господарсько-фінансового відділу і внутрішньої тюрми НКДБ-МДБ в Тернопільській обл. у 1944–1946 рр. *Східноєвропейський історичний вісник: [збірник]* / М-во освіти і науки України, ДДПУ ім. І. Франка; [редкол.: В. Т. Борщевич, В. Марек, М. М. Вегеш та ін.; гол. ред.: В. І. Ільницький ; відп. ред. М. Д. Галів]. Дрогобич: [Посвіт], 2022. Вип. 25. С. 166–180.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Пирожин Р. В. Відновлення структур НКВС-НКДБ в Тернопільській обл. та їх діяльність (1944–1946 рр.) *Суспільні науки: виклики і сьогодення*. Одеса, 2019. С. 22–25.
7. Пирожин Р. В. Штатний розпис та особовий склад відділення по боротьбі з українським контрреволюційним, націоналістичним підпіллям (ОУН) та відділення по викриттю польських та інших контрреволюціонерів і націоналістичного підпілля НКДБ-МДБ Тернопільської обл. у 1944–1966 рр. *Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук*. Київ, 2020. С. 13–18.
8. Пирожин Р. В. Штатний розпис, особовий склад, національність та рівень освіти керівного складу та секретаріату управління МДБ Тернопільської обл. 1952–1954 рр. *Суспільні науки та сучасність: актуальні питання*. Запоріжжя, 2020. С. 68–71.
9. Пирожин Р. В. Штатний розпис, особовий склад, національність та рівень освіти керівного складу та секретаріату управління НКДБ-МДБ Тернопільської обл. у 1944–1946 рр. *Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти*. Кропивницький, 2020. С. 80–82.
10. Пирожин Р. В. Оперативна робота НКДБ в Козівському районі у 1944–1945 рр. *Україна. Європа. Світ. Історія та сучасність*. Київ, 2021. С. 37–40.

У дискусії взяли участь голова і члени разової спеціалізованої вченої ради:

1. Зуляк Іван Степанович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Без зауважень.

2. Баран Володимир Кіндратович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри Історії України та археології Волинського національного університету імені Лесі Українки. Зауваження, висловлені у відгуку опонента:

1. У назвах другого, третього і четвертого розділів роботи не було потреби писати «в Тернопільській області (1944–1953 рр.)», бо це зрозуміло з теми, із назви дисертації.
2. Огляд історіографії зводиться до переліку робіт українських авторів, які жодним чином не систематизовані, не поділені на тематичні групи. В огляді немає навіть згадки про радянську історіографію; зарубіжній історіографії присвячено кілька рядків (с. 39–40).
3. У тексті роботи і списках використаних джерел автор додає до назви Галузевого державного архіву Служби безпеки України слова «в м. Києві», хоча в офіційній назві архіву цих слів немає (див. с. 3, 8, 43, 44, 69–70, 221, 223, 228, 229, 230, 232, 238, 240).
4. Здобувачу слід було б ширше залучити спогади сучасників – як представників радянської влади, працівників радянських органів державної безпеки, так і учасників українського підпілля, національно-визвольного руху. У роботі зовсім не використано тодішню пресу, періодичні видання того часу, хоча вони дають можливість з'ясувати важливі історичні деталі й виразніше відтворити загальний суспільно-політичний фон подій.

5. У розділі 3 варто було б розкрити такий важливий напрям діяльності радянських органів безпеки, як боротьба з так званими антирадянськими елементами, зокрема вказати зміст понять «антирадянські прояви», «соціально чужі елементи», «колишні люди» тощо; висвітлити систему оперативного обліку «антирадянських елементів», виявлених агентурною розробкою; пояснити значення понять «літерна справа», «справа-формуляр», «агентурна справа», «облік зв'язків»: показати поділ «антирадянських елементів» за так званим політичним забарвленням і т. д.
6. У роботі слід було б дати характеристику основних напрямків оперативної роботи радянських органів державної безпеки: вказати на порядок роботи інформаторів, резидентів і секретних агентів; використання методів провокації та легенди; проведення зовнішнього спостереження, агентурно-установлювальної роботи; контроль за поштово-телеграфною кореспонденцією; здійснення обшуків, арештів, конфіскації особистого майна арештованих; застосування фізичного впливу на «ворогів народу»; використання підсадних агентів у тюрмах та ін.
7. Ніяк не можна погодитися з твердженням Р. В. Пирожина, що, на відміну від післявоєнних депортацій, «в 1939–1941 рр. виселяли осіб, чия участь у антирадянському русі була доведена» (с. 153). Це цілковито хибна теза. Як відомо, у 1940–1941 рр. було проведено чотири масові депортації населення із Західної Волині і Східної Галичини, а в 1941 р. – ще й з території Північної Буковини і Бессарабії. Виселяли великі групи населення – сім'ї осадників, «лісників»; сім'ї репресованих; біженців; сім'ї нелегалів і засуджених до вищої міри покарання – всього 190 тис. ні в чому не винних людей! Це робилося за ухвалами Політбюро ЦК ВКП(б), а не за рішенням судових чи бодай позасудових органів – так би мовити, усіх одним махом, а не персонально, за якісь конкретні злочини конкретних осіб.

8. У праці трапляються дрібні технічні помилки. Так, у змісті йдеться про «Список умовних позначень» (с. 13), тоді як у тексті наводиться «Перелік умовних позначень» (с. 15). У цьому переліку не вказано низку умовних позначень, що використані в дисертації: НКВС, МВС, УНКДБ, УМДБ, ОДПУ, КДБ, КП(б)У, ВКП(б), АРСР, УРСР, СРСР, РНК, ОУН, УПА, ЄХБ, ХВС, АСД, СКП, ЦК, СП, ВВ, МВ, СБ, ФВ, ПК та ін. Подекуди автор дає помилкові назви органів безпеки: наприклад, щодо 1945 р. замість назви «НКДБ» вживає назву «МДБ» (с. 121, 123, 125). Дисертація недостатньо ретельно вчитана, містить чимало пунктуаційних помилок, кальки з російської мови (особливо часто: «згідно штатного розпису», тоді як має бути «згідно зі штатним розписом») тощо.

3. Трофимович Володимир Васильович, доктор історичних наук, професор кафедри історії ім. проф. М. П. Ковальського Національного університету "Острозька академія". Зауваження, висловлені у відгуку опонента:

1. Вважаємо, що у першому розділі деякі фрагменти історіографічного підрозділу мають оглядово-анотаційний характер, позбавлені критичного аналізу напрацювань попередників. Тут не зроблено авторського висновку з наведеного історіографічного огляду про те, що вказана тема не отримала належного висвітлення в літературі, не вказано які конкретно її аспекти залишаються недостатньо або зовсім нерозкритими, а отже чому тема зберігає наукову актуальність. Здобувач обмежився висновком, що не було комплексного дослідження.
2. Характеризуючи на сторінці 28 монографію "Зачистка: політичні репресії в західних областях України у 1939-1940 рр.", дисертант пише, що її автором є В. Баран. У дійсності вона має два автори: В. Барана і В. Токарського.

3. В окремих випадках зустрічаємо докладний переказ і кількісне нанизування фактичного матеріалу, почерпнутого з архівних фондів без його аналізу й узагальнення. Створюється враження, що дисертант іноді прикривається цим матеріалом, не бажаючи висловлювати свою точку зору. Матеріал містить деякі стилістично недовершені речення та формулювання, граматичні помилки, русизми (путь - с. 205, грузили - с. 6, 211 і т.д.), спотворення прізвищ (Прискойко, а слід — Пристайко — с. 35, Снейдер, а слід — Снайдер — с. 244, 302), слів (лоївок, а слід — боївок — с. 156), аббревіатури (НКШБ, а слід — НКДБ — с.199. МВЖС, а слід — МВДС — с. 245 і т.д.), повтори вже викладеного матеріалу (с. 134, 202). Незрозуміла назва школи МДБ у Львові: то в тексті міжрайонна, то міжкрайова (див. с.265-266).
4. У загальному “Списку використаних джерел” (с. 305) під номерами 153 і 154 вміщена одна й та сама публікація. Там же (с. 308) під номерами 177 і 178 читаємо... “Справки обкома партии в ЦК КП(б)У о результатах борьбы с бандитами украинских буржуазных националистов...” Можливо, з бандами?

4. Старка Володимир Васильович, доктор сторичних наук, професор, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Зауваження, висловлені у відгуку рецензента:

1. Для з'ясування місця та значення теми дисертаційної роботи в історичній науці, її джерельного забезпечення та методологічної основи має перший розділ праці. Так, у підрозділі 1.1. Роман Пирожишин аналізує праці українських та закордонних істориків, в той же час оминаючи увагою доробок радянських та російських науковців. Тому доцільно було б проаналізувати їх доробок та критично осмислити отримані наукові результати.

2. У другому розділі «Радянські органи державної безпеки в Тернопільській області (1944–1953 рр.)» у підрозділах 2.1. та 2.2. подається характеристика структур НКДБ-МДБ та їх трансформацію, однак описово без належного осмислення та аналізу.
3. У третьому розділі «Основні напрямки діяльності радянських органів державної безпеки в Тернопільській області (1944–1953 рр.)» у підрозділі 3.1. автор характеризує репресії проти місцевого населення та українського визвольного руху, основним типом репресій виділяє каральні операції. Разом з тим автор не аналізує інші методи репресій та не показує специфіку ведення оперативної роботи.
4. У підрозділі 3.3. автор досліджує роль органів державної безпеки у проведенні масових депортацій, однак наводить надто багато спогадів очевидців. Доцільно було б зосередитись на хвилях депортацій, груп населення, що підлягали виселенню та кількості депортованих.

5. Кліш Андрій Богданович, доктор історичних наук, професор, професора кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Зауваження, висловлені у відгуку рецензента:

1. Попри те, що Роман Пирожин проаналізував доволі значний масив наукової літератури, у історіографічному огляді бракує її аналітичного осмислення. Окрім того, відсутній критичний аналіз радянської та сучасної російської історіографії.
2. Для з'ясування місця та значення теми дисертаційної роботи в історичній науці, її джерельного забезпечення та методологічної основи має перший розділ праці. Так, у підрозділі 1.2. автор аналізує справи архівних установ, зокрема, архіву ГДА СБУ в м. Києві, однак не розглядаються справи з фондів: № 1. 2-ге Управління МГБ-КГБ УРСР; № 9. Нормативно-розпорядчі документи ЧК-КГБ; № 12. Особові справи колишніх співробітників органів держбезпеки. Для

повноти дослідження доцільно було б проаналізувати справи вищезазначених архівних фондів.

3. У другому розділі «Радянські органи державної безпеки в Тернопільській області (1944–1953 рр.)» у підрозділі 2.4. автором обґрунтовується партійний контроль над органами державної безпеки. Однак не зазначаються методи впливу на членів партії, що є працівниками органів НКДБ-МДБ, зокрема, варто було виокремити попередження, винесення доган і аж до виключення з партії.
4. У третьому розділі «Основні напрямки діяльності радянських органів державної безпеки в Тернопільській області (1944–1953 рр.)» у підрозділі 3.4. автор характеризує порушення працівниками органів державної безпеки радянських законів, акцентуючи увагу на тому, що правопорушення часто відбувалося під впливом алкоголю. Дане твердження є спірним, та потребує обґрунтування.

Результати відкритого голосування:

«за» – 5,

«проти» – немає.

На підставі результатів відкритого голосування разова спеціалізована вчена рада присуджує Пирожишину Роману Васильовичу ступінь доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» зі спеціальності 032 «Історія та археологія».

Голова разової спеціалізованої
вченої ради

Іван ЗУЛЯК